

V I Lenin

Friedrich Engels

Vilken fackla av förnuft som slocknat,
Vilket hjärta som upphört att slå!

Den 5 augusti nya stilen (den 24 juli) 1895 avled Friedrich Engels i London. Efter sin vän Karl Marx (som dog 1883) var Engels det moderna proletariats finaste forskare och lärare i hela den civiliserade världen. Sedan ödet hade fört Karl Marx och Friedrich Engels samman, ägnade de båda vännerna sitt livsverk åt en gemensam sak. För att förstå vad Friedrich Engels har gjort för proletariatet måste man därför klart inse den betydelse Marx' lära och verksamhet haft för den moderna arbetarrörelsens utveckling. Marx och Engels var de första som visade, att arbetarklassen och dess krav är en nödvändig följd av det nutida ekonomiska systemet, som tillsammans med bourgeoisin oundvikligen skapar och organiserar proletariatet. De visade, att det inte är välmenande ansträngningar av enskilda storsinta individer utan det organiserade proletariatets klasskamp som kommer att befria mänskligheten från de missförhållanden som nu förtrycker den. Marx och Engels var de första som i sina vetenskapliga arbeten klargjorde, att socialismen inte är ett fantasifoster av drömmare utan slutmålet och det nödvändiga resultatet av produktivkrafternas utveckling i det moderna samhället. All skriftligt bevarad historia har hittills varit historien om klasskamp, om att vissa samhällsklassers herravälde och segrar över andra avlöst varandra. Detta kommer att fortsätta tills grundvalarna för klasskampen och klassherraväldet – den privata äganderätten och den oordnade samhällsliga produktionen – försvunnit. Proletariatets intressen kräver, att dessa grundvalar förintas, och därför måste de organiserade arbetarnas medvetna klasskamp vara riktad mot dem. Och varje klasskamp är en politisk kamp.

Alla proletärer, som kämpar för sin befrielse, har nu tillägnat sig dessa Marx' och Engels' åsikter. Men när de båda vännerna på 1840-talet började medverka i dåtidens socialistiska litteratur och sociala rörelser var sådana åsikter en fullständig nyhet. Den gången fanns det många talangfulla och obegåvade, hederliga och ohederliga människor, som svärmade för kampen för politisk frihet, för kampen mot monarkernas, polisens och prästernas despotism men likväl inte såg antagonismen mellan bourgeoisins och proletariatets intressen. Det föll dessa människor inte ens in, att arbetarna skulle kunna agera som en självständig social kraft. Å andra sidan fanns det många, ibland geniala drömmare, som trodde att man bara behövde övertyga makthavarna och de härskande klasserna om att det nutida samhällssystemet var orättvist, så skulle det bli lätt att upprätta fred och allmänt välstånd på jorden. De drömde om att socialismen skulle kunna nås utan kamp. Slutligen ansåg på den tiden praktiskt taget alla socialister och överhuvudtaget vänner till arbetarklassen, att proletariatet endast var en *böld*, och såg med fasa hur denna böld växte tillsammans med industrin. De sökte därför allesammans efter ett medel för att hejda industrins och proletariatets utveckling, för att stoppa "historiens hjul". Marx och Engels delade inte denna allmänna fruktan för proletariatets utveckling utan satte i stället allt sitt hopp till proletariatets oavbrutna tillväxt. Ju fler proletärer det finns, desto större blir deras styrka som revolutionär klass, desto närmare kommer socialismen och desto möjligare blir den. De tjänster Marx och Engels gjort arbetarklassen kan i några få ord uttryckas så här: de lärde arbetarklassen att känna sig själv och bli medveten om sig själv och de satte vetenskapen i drömmeriernas ställe.

Det är därför som varje arbetare måste känna till Engels och hans liv. Det är därför som vi i denna artikelsamling, vilken liksom alla våra publikationer syftar till att väcka klassmedvetande bland de ryska arbetarna, måste ge en skiss av hur Friedrich Engels, en av det moderna proletariatets två stora lärare, levde och verkade.

Engels föddes 1820 i staden Barmen, i Rhenprovinsen i det preussiska kungadömet. Hans far var fabriksägare. År 1838 blev Engels, utan att ha avslutat sina gymnasiestudier, tvungen att av familjens skull ta anställning som kontorist i en handelsfirma i Bremen. Det hindrade inte Engels från att skaffa sig vetenskaplig och politisk bildning. Redan i gymnasiet hade han kommit att hata enväldet och ämbetsmännens godtycke. Filosofiska studier ledde honom vidare. Vid den tiden dominerade Hegels lära i den tyska filosofin och Engels anslöt sig till den. Även om Hegel själv beundrade den autokratiska preussiska staten, vilken han tjänade som professor vid universitetet i Berlin, så var Hegels *lära* revolutionär. Hegels tro på det mänskliga förnuftet och dess rättigheter samt den hegeliska filosofins fundamentala sats, att världen ständigt förändras och utvecklas, ledde de lärjungar till Berlinfilosofen, som vägrade att acceptera den rådande situationen, till tanken att även kampen mot denna situation, kampen mot den existerande orättan och det härskande onda har sin rot i den eviga utvecklingens universella lag. Om allt utvecklas, om institutioner av ett slag avlöses av andra, varför skall då den preussiske kungens eller den ryske tsarens envælde, en försvinnande liten minoritets berikning på den väldiga majoritetens bekostnad, bourgeoisins herravälde över folket vara i evighet? Hegels filosofi talade om andens och idéernas utveckling, den var *idealistisk*. Ur andens utveckling härledde den naturens, människans och de mänskliga, samhällsliga relationernas utveckling. Marx och Engels behöll Hegels tanke om den eviga utvecklingsprocessen* men kastade bort den förutfattade idealistiska synen; de vände sig till livet och såg, att det inte är andens utveckling som förklarar naturens utveckling utan att anden i stället måste härledas ur naturen, materien ... I motsats till Hegel och andra hegelianer var Marx och Engels materialister. De betraktade världen och mänskligheten ur materialistisk synvinkel och upptäckte, att på samma sätt som materiella orsaker ligger till grund för alla naturfenomen, så beror också det mänskliga samhällets utveckling på utvecklingen av materiella krafter, produktivkrafterna. Produktivkrafternas utveckling bestämmer de relationer mellan människorna som upprättas vid produktionen av de ting, som är nödvändiga för att tillgodose de mänskliga behoven. I dessa relationer ligger förklaringen till samhällslivets alla företeelser, de mänskliga strävandena, idéerna och lagarna. Produktivkrafternas utveckling skapar samhällsförhållanden, som är grundade på privategendomen, men nu ser vi att samma utveckling av produktivkrafterna, tar egendomen ifrån majoriteten och koncentrerar den i händerna på en försvinnande liten minoritet. Den avskaffar egendomen, grundvalen för det moderna samhällssystemet, den strävar själv mot samma mål som socialisterna ställt sig. Allt socialisterna har att göra är att förstå vilken samhällskraft det är som på grund av sin ställning i det moderna samhället är intresserad av att genomföra socialismen och att göra denna kraft medveten om dess intressen och historiska uppgift. Denna kraft är proletariatet. Engels lärde känna proletariatet i England, i den engelska industrins centrum, Manchester, dit han flyttade 1842 som anställd i en handelsfirma, där hans far var delägare. Här satt Engels inte bara på fabrikskontoret utan strövade också omkring i de smutsiga kvarter, där arbetarna bodde, och såg deras fattigdom och misär med egna ögon. Men han nöjde sig inte med personliga iakttagelser. Han läste allt som före honom skrivits om den engelska arbetarklassens läge och studerade noggrant alla för honom tillgängliga officiella dokument. Frukten av alla dessa studier och iakttagelser blev den 1845 utgivna boken "Arbetarklassens läge i England". Vi har redan tidigare nämnt vad som var Engels' främsta förtjänst som författare till "Arbetarklassens läge i England". Även före Engels hade många beskrivit proletariatets lidanden och påpekat nödvändigheten av att hjälpa det. Engels var *den förste* som sade, att proletariatet *inte bara* är en lidande klass, att det just är dess skändliga ekonomiska läge som oemotståndligt driver det framåt och tvingar det att kämpa för sin slutgiltiga befrielse. Och det kämpande

* Marx och Engels har vid flera tillfällen påpekat, att de i sin andliga utveckling har de stora tyska filosoferna, särskilt Hegel, att tacka för mycket. "Utan den tyska filosofin skulle inte heller den vetenskapliga socialismen ha funnits", säger Engels.

proletariatet *kommer att hjälpa sig självt*. Arbetarklassens politiska rörelse kommer ofrånkomligen att föra arbetarna till insikt om att socialismen är deras enda utväg. Å andra sidan kommer socialismen att bli en kraft först då den blir målet för arbetarklassens *politiska* kamp. Detta är huvudtankarna i Engels' bok om arbetarklassens läge i England, tankegångar som alla reflekterande och kämpande proletärer nu tillägnat sig, men som då var helt nya. Dessa tankar framlades i en bok, som var fascinerande skriven och fylld av de mest trovärdiga och skakande bilder från det engelska proletariatets eländiga liv. Denna bok var en förfärlig anklagelse mot kapitalismen och bourgeoisin. Den gjorde ett mycket starkt intryck. Överallt började man hänvisa till Engels' bok såsom varande den bästa bilden av det moderna proletariatets läge. I själva verket har det varken före 1845 eller senare utkommit en så utomordentlig och sanningsenlig framställning av arbetarklassens eländiga tillvaro.

Socialist blev Engels först då han kom till England. I Manchester tog han kontakt med personer som var aktiva i den dåvarande engelska arbetarrörelsen och började skriva för engelska socialistiska publikationer. På återväg till Tyskland 1844 träffade han, i Paris samman med Marx, som han redan tidigare hade börjat brevväxla med. I Paris hade även Marx blivit socialist under inflytande av franska socialister och franskt liv. Här skrev vännerna gemensamt boken "Den heliga familjen eller Kritik av den kritiska kritiken". I denna bok, som utkom ett år före "Arbetarklassens läge i England" och som till större delen skrevs av Marx, framläggs grundvalarna för den revolutionärt materialistiska socialismen, vars huvudtankar vi ovan framlagt. "Den heliga familjen" är den skämtsamma beteckningen på bröderna Bauer, filosoferna, och deras efterföljare. Dessa herrar predikade en kritik, som stod över all verklighet, över partier och politik, förnekade all praktisk verksamhet och endast "kritiskt" begrundade den omgivande världen och de i den försiggående händelserna.

Herrarna Bauer såg ned på proletariatet som en okritisk massa. Marx och Engels motsatte sig bestämt denna svamliga och skadliga riktning. För en levande människas och individs skull – för arbetaren som förtrampas av de härskande klasserna och staten – krävde de inte begrundande utan kamp för en bättre samhällsordning. Naturligtvis betraktade de proletariatet som den kraft, som kan föra en sådan kamp och är intresserad av den. Redan före "Den heliga familjen" hade Engels i Marx' och Ruges Tysk-fransk tidskrift publicerat "Kritiska essäer om den politiska ekonomin", där han ur socialistisk synpunkt undersökte det samtida ekonomiska systemets viktigaste företeelser, vilka han betraktade som nödvändiga följd av privategendomens herravälde. Umgänget med Engels bidrog otvivelaktigt till att Marx beslöt att studera politisk ekonomi, den vetenskap där hans arbeten medförde en hel omvälvning.

Åren 1845-1847 tillbringade Engels i Bryssel och Paris, där han kombinerade vetenskapligt arbete med praktisk verksamhet bland de tyska arbetarna i Bryssel och Paris. Här tog Engels och Marx kontakt med det hemliga tyska Kommunisternas förbund, som gav dem i uppdrag att framlägga huvudprinciperna i den av dem utarbetade socialismen. Så tillkom Marx' och Engels' år 1848 publicerade berömda "Det kommunistiska partiets manifest". Denna lilla bok väger lika tungt som hela volymer: dess anda inspirerar och leder än idag hela det organiserade och kämpande proletariatet i den civiliserade världen.

Revolutionen 1848, som först bröt ut i Frankrike och sedan spred sig också till andra länder i Västeuropa, förde Marx och Engels tillbaka till deras fosterland. Här, i den preussiska Rhenprovinsen, ställde de sig i spetsen för den demokratiska Nya Rhentidningen, som gavs ut i Köln. De båda vännerna var själen i alla revolutionärt demokratiska strävanden i den preussiska Rhenprovinsen. De försvarade så långt möjligt folkets och frihetens intressen mot de reaktionära krafterna. De sistnämnda fick som bekant överhanden. Nya Rhentidningen förbjöds. Marx, som under sin exil hade förlorat sitt preussiska medborgarskap, förvisades, medan Engels deltog i det väpnade folkupproret, kämpade i tre drabbningar för friheten och efter upprorsmännens nederlag flydde via Schweiz till London.

Även Marx slog sig ned i London. Engels blev inom kort åter kontorist och sedan också delägare i den handelsfirma i Manchester, där han hade arbetat på 40-talet. Till 1870 bodde han i Manchester, medan Marx bodde i London, vilket inte hindrade dem att upprätthålla ett mycket livligt intellektuellt umgänge: de brevväxlade nästan dagligen. I denna brevväxling utbytte vännerna åsikter och kunskaper och fortsatte att gemensamt utforma den vetenskapliga socialismen. År 1870 flyttade Engels till London och deras gemensamma intellektuella liv, fyllt av hårt arbete, fortsatte fram till 1883, då Marx avled. Dess frukt blev, från Marx' sida, *Kapitalet*, vårt århundrades största verk inom den politiska ekonomin, och från Engels' sida en hel rad stora och små verk. Marx analyserade den kapitalistiska ekonomins komplicerade företeelser. Engels belyste i mycket lättskrivna, ofta polemiska verk mera allmänna vetenskapliga frågor och olika företeelser i det förflutna och nutiden, vilket skedde i den materialistiska historieuppfattningens och den marxiska ekonomiska teorins anda. Av dessa Engels' arbeten nämner vi: det polemiska verket mot Dühring (här analyserades de största frågorna inom filosofin, naturvetenskapen och samhällsvetenskaperna)*, ”Familjens, privategendomens och statens ursprung” (översatt till ryska, utgiven i S:t Petersburg, 3:e uppl, 1895), ”Ludwig Feuerbach” (rysk översättning med anmärkningar av G Plechanov, Genève, 1892), en artikel om den ryska regeringens utrikespolitik (översatt till ryska i den i Genève utgivna *Sotsial-Demokrat*, nr 1 och 2), de strålande artiklarna om bostadsfrågan och slutligen två små, men mycket värdefulla artiklar om Rysslands ekonomiska utveckling (i rysk översättning av V I Zasulitj kallade ”Friedrich Engels om Ryssland”, Genève, 1894). Marx dog innan han hade hunnit ge sitt väldiga arbete om kapitalet dess slutgiltiga form. I koncept förelåg det dock klart och efter vännens död grep sig Engels an med det svåra arbetet att bearbeta och utge andra och tredje bandet av *Kapitalet*. År 1885 utgav han andra bandet och 1894 det tredje (det fjärde bandet hann han inte bearbeta). Dessa två band krävde mycket arbete ... Den österrikiske socialdemokraten Adler har med rätta anmärkt, att Engels genom att utge andra och tredje bandet av *Kapitalet* reste ett storslaget minnesmärke över sin geniale vän, där han ofrivilligt ristade in sitt eget namn med outplånlig skrift. Dessa två band av *Kapitalet* är verkligen ett verk av dem bägge: Marx och Engels. Gamla legender innehåller olika gripande exempel på vänskap. Det europeiska proletariatet kan säga, att dess vetenskap har skapats av två forskare och kämpar, vilkas relationer till varandra ställer gamla dagars mest gripande historier om mänsklig vänskap i skuggan. Engels satte alltid – och på det hela taget alldeles riktigt – Marx före sig själv. ”Under Marx' livstid spelade jag andra fiolen”, skrev han en gång till en gammal vän. Hans kärlek till den levande Marx och hans vördnad för den bortgångnes minne var gränslösa. Denne hårde kämpe och allvarlige tänkare kunde älska av hela sitt hjärta.

Efter rörelsen 1848-1849 sysslade Marx och Engels inte bara med vetenskapligt arbete i exilen. Marx grundade Internationella arbetarassociationen 1864 och ledde den under ett helt decennium. Även Engels deltog livligt i dess arbete. Internationella arbetarassociationen, som i enlighet med Marx' tanke sammanslöt proletärer i alla länder, hade en ofantlig betydelse för arbetarrörelsens utveckling. Men inte heller efter Internationella arbetarassociationens upplösning på 70-talet upphörde Marx' och Engels' förenande roll. Man kan tvärtom säga, att deras betydelse som arbetarrörelsens intellektuella ledare ständigt ökade, därför att rörelsen själv oavbrutet växte. Efter Marx' död fortsatte Engels ensam att vara de europeiska socialisternas rådgivare och ledare. Hans råd och anvisningar var lika eftersökta både av de tyska socialisterna, som snabbt och oavbrutet blev starkare trots regeringsförföljelserna, och av representanter för efterblivna länder – t ex spanjorer, rumäner och ryssar, som hade att

* Detta är en förvånansvärt innehållsrik och lärorik bok. Tyvärr har endast en liten del av den, det historiska avsnittet om socialismens utveckling, översatts till ryska (*Den vetenskapliga socialismens utveckling*, 2:a uppl, Genève, 1892).

tänka över och avväga sina första steg. De hade alla mycket att hämta från den gamle Engels' rika kunskaper och erfarenheter.

Marx och Engels, som båda kunde ryska och läste ryska böcker, var livligt intresserade av Ryssland, följde den ryska revolutionära rörelsen med sympati och upprätthöll kontakter med ryska revolutionärer. De blev båda socialister efter att ha varit *demokrater*, och den demokratiska känslan av hat mot det politiska godtycket var utomordentligt stark hos dem. Denna direkta politiska känsla i förening med en djup teoretisk förståelse för sambandet mellan politiskt godtycke och ekonomiskt förtryck samt deras rika livserfarenheter gjorde Marx och Engels utomordentligt lyhörda just i *politiskt* avseende. Den hjältemodiga kamp som en handfull ryska revolutionärer förde mot den mäktiga tsarregeringen väckte därför mycket stark genklang hos dessa beprövade revolutionärer. Men tendensen att för fiktiva ekonomiska fördelar vända sig bort från de ryska socialisternas mest omedelbara och viktiga uppgift, nämligen att vinna politisk frihet, föreföll dem givetvis misstänkt och de ansåg den t o m vara ett direkt förräderi mot den sociala revolutionens stora sak. "Arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk", lärde Marx och Engels ständigt. Men för att kunna kämpa för sin ekonomiska frigörelse måste proletariatet tillvinna sig vissa *politiska* rättigheter. Dessutom såg både Marx och Engels klart, att en politisk revolution i Ryssland skulle få ofantlig betydelse också för den västeuropeiska arbetarrörelsen. Det autokratiska Ryssland hade alltid varit ett bålverk för hela den europeiska reaktionen. Rysslands osedvanligt fördelaktiga internationella ställning till följd av kriget 1870, som gjorde Tyskland och Frankrike till fiender under lång tid, ökade naturligtvis bara det autokratiska Rysslands betydelse som reaktionär kraft. Endast ett fritt Ryssland, ett Ryssland som varken hade behov av att förtrycka polacker, finländare, tyskar, armenier och andra små folk eller av att ständigt hetsa Frankrike och Tyskland mot varandra, skulle göra det möjligt för det moderna Europa att andas fritt utan krigsbördor, skulle försvaga alla reaktionära element i Europa och stärka den europeiska arbetarklassen. Det var orsaken till att Engels varmt önskade upprättande av politisk frihet i Ryssland för att också arbetarrörelsen i väst skulle nå framgångar. De ryska revolutionärerna har i honom förlorat sin bästa vän.

Låt oss alltid hedra minnet av Friedrich Engels, proletariatets store kämpa och lärare!

Skrivet på hösten 1895

Ffg publicerat 1896 i nr 1-2 av samlingsverket *Rabotnik*

V I Lenin, *Samlade skrifter*, 5:e ry uppl, b 2, s 1-14